

Folklor Ličko-senjske županije

Blašković, Ema

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:361048>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Ema Blašković

Folklor Ličko-senjske županije

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Folklor Ličko-senjske županije

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Folklorna glazba

Mentor: Darko Đekić prof., viši predavač

Student: Ema Blašković

Matični broj: 0009075937

U Rijeci,

listopad, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci i o akademskome poštenju“.

A handwritten signature in blue ink that reads "Blažković Ema". The signature is written in a cursive style and is located on the right side of the page.

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentoru, profesoru Darku Đekiću, na vodstvu, razumijevanju, pomoći i savjetima tijekom pisanja ovog završnog rada.

Također se želim zahvaliti svojim roditeljima, sestri, dečku i prijateljima koji su me motivirali na učenje kroz godine i napokon dočekali moj završetak studija.

Na kraju, zahvaljujem se svojim kolegicama, a sada i prijateljicama, Viktoriji i Manuli, koje su mi uljepšale studiranje i bez njihove podrške i motivacije vjerojatno bih još uvijek odugovlačila sa pisanjem ovog rada.

SAŽETAK

Ličko-senjska županija, smještena u središnjem dijelu Hrvatske, najveća je županija po površini, ali s najrjeđom naseljenosti. Središte županije je grad Gospić, a obuhvaća gradove Otočac, Senj, Novalju te nekoliko općina. Ovaj kraj odlikuju prirodne ljepote, poput Nacionalnog parka Plitvička jezera, Nacionalnog parka Sjeverni Velebit, Parka prirode Velebit, rijeke Gacke i bogatih šuma, što ga čini iznimno privlačnim za turizam, naročito ekoturizam i planinarenje. Osim prirode, folklor i tradicija Ličko-senjske županije duboko su ukorijenjeni u povijesti i kulturi ovog kraja. Tradicijska glazba, plesovi, običaji i nošnje odražavaju život u planinskim predjelima Like i primorskim dijelovima oko Senja. Nematerijalna kulturna baština Like i Senja obuhvaća bogatstvo običaja, glazbenih stilova, zanata i usmenih predaja koji se prenose naraštajima.

Ključne riječi: Lika, Senj, folklor, tradicija, običaji, život

SUMMARY

Lika-Senj County, located in the central part of Croatia, is the largest county by area, but with the least population. The center of the county is the city of Gospić, and it includes the cities of Otočac, Senj, Novalja and several municipalities. This area is characterized by natural beauty, such as Plitvice Lakes National Park, North Velebit National Park, Velebit Nature Park, Gacka River and rich forests, which makes it extremely attractive for tourism, especially ecotourism and hiking. In addition to nature, the folklore and traditions of the Lika-Senj County are deeply rooted in the history and culture of this region. Traditional music, dances, customs and costumes reflect life in the mountainous areas of Lika and the coastal areas around Senj. The intangible cultural heritage of Lika and Senj includes a wealth of customs, musical styles, crafts and oral traditions that are passed down from generation to generation.

Key words: Lika, Senj, folklore, tradition, customs, life

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Folklor	2
3. Područje Ličko-senjske županije.....	3
4. Povijest Ličko-senjske županije.....	6
5. Povijesni običaji Ličko-senjske županije.....	7
5.1. Običaji kod poroda.....	7
5.2. Svadbeni običaji	8
5.2.1. Zagledačina	8
5.2.2. Prljačina	8
5.2.3. Nagovor	8
5.2.4. Prošnja i zaruke.....	9
5.2.5. Napovid.....	9
5.2.6. Miraz	9
5.2.7. Vjenčanje.....	9
5.2.8. Zdravica.....	11
5.2.9. Darivanje mladenaca	12
5.2.10. Nakon svadbe.....	12
5.2.11. Neredoviti načini sklapanja braka	12
5.3. Običaji u slučaju smrti.....	13
6. Nematerijalna kulturna baština Ličko-senjske županije.....	14
7. Kulturno umjetnička društva Ličko-senjske županije.....	20
8. Glazbala, plesovi i nošnje.....	22
8.1. Glazbala.....	22
8.2. Plesovi	25
8.3. Nošnje	28
8.3.1. Ženska narodna nošnja	28
8.3.2. Muška narodna nošnja	30
9. Folklorne manifestacije – čuvari tradicije.....	31
10. Učenje folkloru u predškolskoj dobi.....	33
11. Zaključak	35
12. Literatura	36
13. Prilozi	37

1. Uvod

Diljem Republike Hrvatske, tradicijsku i kulturnu baštinu predstavljaju razna kulturno-umjetnička društva i ansambli na raznim smotrama i manifestacijama Republike Hrvatske kao i inozemstva. Samim time, ističe se važnost prenošenja tradicije i narodnih običaja na mlađe generacije.

Tema ovog završnog rada je „Folklor Ličko-senjske županije“ te mi je cilj prikazati folklorne običaje, tradiciju i nematerijalnu kulturnu baštinu ličko-senjskog područja.

Svrha ovog završnog rada je na ukazivanju važnosti očuvanja nematerijalne kulturne baštine, na njezinoj različitosti i složenosti kao i na zaštiti i očuvanju nematerijalnih kulturnih dobara i njegovanju tradicionalnih običaja određenog kraja.

Rad se sastoji od devet poglavlja i potpoglavlja u kojima se opisuje smještaj i povijest Ličko-senjske županije, njezini povijesni običaji i nematerijalna povijesna kulturna dobra, najpoznatija kulturno-umjetnička društva, glazbala, plesovi i narodne nošnje ličko-senjskoga kraja kao i primjena folklornog sadržaja u radu sa predškolskom djecom.

2. Folklor

Folklor predstavlja bogatstvo tradicionalnih običaja, priča, pjesama, plesova, vjerovanja i drugih izraza kulture koji se prenose s koljena na koljeno unutar zajednica. Folklor (engl. *folklore*, od *folk*: puk, narod i *lore*: nauk, znanje) je stvaralaštvo koje je utemeljeno na tradiciji i kulturi neke ljudske zajednice gdje ga se uči i usvaja uglavnom usmenim putem ili oponašanjem te se na taj način ističe socijalni i kulturni identitet određene zajednice. On također označava narodnu kulturu, a u Hrvatskoj se taj termin koristi za tradicijsku umjetnost sa različitim oblicima književnosti, glazbe, dramskog izražavanja, plesa kao i likovnog izražavanja. Termin „folklor“ prvi je upotrijebljen od strane Williama Thomsa i to 1846. godine gdje je on označavao kulturu i stvaralaštvo neukih i neškolovanih ljudi. Krajem 19. st. taj izraz proširio se diljem Amerike i Europe sa različitim značenjem. Dakle, folklor doslovno znači „narodna tradicija“ ili „narodno znanje“. Tradiciju i kulturu hrvatske narodne baštine predstavljaju razne udruge i kulturno umjetnička društva na raznim smotrama diljem Hrvatske i svijeta te se na taj način i promovira kulturno naslijeđe i ostavština narodnih običaja različitih dijelova Hrvatske. Folklor je ključni dio identiteta i kulturnog nasljeđa svake zajednice. On se često razvija spontano unutar lokalne zajednice, prenoseći se usmeno ili putem tradicionalnih oblika umjetnosti poput pjesme, plesa ili ručnog rada. Ovi elementi folklorne kulture često imaju duboko ukorijenjene simboličke značaje i često se koriste kako bi se izrazila pripadnost određenoj grupi ili zajednici. Folklor može biti izuzetno raznolik i uključivati različite oblike kao što su mitovi, legende, bajke, rituali, obredi, običaji vezani za praznike, kao i tradicionalne umjetnosti poput ručnog rada, tekstila i zanatskih vještina. Očuvanje i proučavanje folklorne kulture ima važnost kako bismo bolje razumjeli prošlost, identitet i vrijednosti različitih kultura. Također, folklor može biti izvor inspiracije za suvremenu umjetnost, književnost i druge kulturne izraze. Ponekad, folklor može označavati ponašanje koje nije primjereno civiliziranim pravilima društva. Mnogo je interpretacija folklor, pa se on danas shvaća i kao način komunikacije među manjim skupinama ljudi. Zbog globalizacije i modernizacije, mnoge tradicionalne folklorne prakse su ugrožene, pa je važno ulagati napore u njihovo očuvanje i prenošenje na buduće generacije.¹

¹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: Leksikografski zavod Miroslava Krležje. Pribavljeno 01.10.2024., sa <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20034>

3. Područje Ličko-senjske županije

Ličko-senjska županija (LSŽ) je površinom najveća županija u Republici Hrvatskoj te se prostire na površini od 5350 km² kopnene i 596,63 km² morske površine. Nalazi se kraj Primorsko-goranske županije na sjeverozapadu, Karlovačke županije na sjeveru, Zadarske županije na jugu te Bosne i Hercegovine na istoku. Pokriva 9,46 % teritorijalnog područja Hrvatske i 1,9 % hrvatske površine mora kao i 2,29 km² površine otoka Paga. Županijom su obuhvaćena i četiri grada (Gospić, Novalja, Senj i Otočac) i osam općina (Brinje, Donji Lapac, Karlobag, Lovinac, Perušić, Plitvička jezera, Udbina i Vrhovine). Ličko-senjska županija ima prema popisu Državnog zavoda za statistiku iz 2021. godine 42.748 stanovnika te prema tim podacima je najrjeđe naseljena županija. Grad Gospić broji 11.502 stanovnika.² Teritorij županije obuhvaća i nekoliko zaštićenih područja i tri nacionalna parka: Plitvička jezera, Sjeverni Velebit i Paklencu i jedan park prirode: Park prirode Velebit. Upravo zbog ovakvih bogatih prirodnih ljepota, bogatstva flore i faune, Ličko-senjska županija jedna je od najpoželjnijih turističkih destinacija te samim time ima pogodne uvjete za uspješan razvoj ruralnog turizma. Osim brojnih aktivnosti koje uključuju planinarenje, šetnje prirodom, lov, ribolov, jahanje, vožnju biciklom itd., može se uživati i u adrenalinskim aktivnostima kao što su paintball, jeep safari, rafting, quadovi, zipline, vožnja kajacima i još mnogo toga prigodnog za sve uzraste, mogućnosti i dobne skupine. Što se tiče zimskih sportova, posjetitelji mogu obići Krasno-staze za sanjkanje i skijanje Cvituša u Lovincu. Kako za sve posjetitelje ima neka aktivnost, ljubitelji speleoloških aktivnosti mogu posjetiti Cerovačke špilje, Grabovaču i Samograd-pećinski park i najdublju jamu u Hrvatskoj, Lukinu jamu koja je dio Nacionalnog parka Sjeverni Velebit. Strogim rezervatom proglašeni su Hajdučki i Rožanski vrhovi davne 1969. godine koji su isto tako u sklopu NP Sjeverni Velebit. S druge „morske strane“ Like, mogu se vidjeti vrtovi Lunjskih maslina na otoku Pagu. U Smiljanu kraj Gospića nalazi se memorijalni centar Nikole Tesle gdje se može saznati nešto više o njegovom životu i načinu rada, a za ljubitelje gastronomije tu su tradicionalni lički specijaliteti poput krumpira, janjetine, sira, pršuta i različitih alkoholnih pića.³

² DZS – Popis stanovništva 2021. Pribavljeno 01.10.2024., sa <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>

³ Lika Destination. Pribavljeno 02.10.2024., sa <https://www.lika-destination.hr/>

Slika 1: Memorijalni centar Nikole Tesle u Smiljanu

Slika 2: Hajdučki i Rožanski kukovi, NP Sjeverni Velebit

Ličko-senjska županija ima važan utjecaj na glavne okolne gradove (Zagreb, Rijeka, Split) jer kroz nju prolaze državne ceste što joj daje važan centralni geoprometni položaj. Samim time, Lika povezuje središnju i južnu Hrvatsku, kao i sjeverno primorje.

Slika 3: Položaj Ličko-senjske županije

Željeznički promet također ima dugu povijesnu tradiciju u Ličko-senjskoj županiji koji trenutno nije u dobrom stanju te većina željezničkih pruga i kolodvorskih zgrada nije sanirana od Domovinskog rata. Unatoč tome, potpisan je ugovor između Hrvatskih željeznica i Ličko-senjskog župana o besplatnom putovanju studenata i umirovljenika koji imaju prebivalište u županiji na koji način se i održava željeznički promet u županiji, a samim time se građanima olakšava financijska situacija. Što se tiče zračnog prometa, županija ima dvije zračne luke koje su prije korištene za vojne potrebe te je šezdesetih godina prošlog stoljeća izgrađen vojni aerodrom u središtu Plješivice i izgrađena je uzletno-sletna pista duga 2750 m koja je korištena za vrijeme Domovinskog rata. Danas ti aerodromi služe u sportsko-rekreativne svrhe i događaje. Pomorske luke nisu više od nekog velikog značaja, otkako se pomorska luka u Rijeci povezala s ostatkom Europe. Dva važna pristaništa su u naselju Prizna i Stinica koje spajaju kopno s otokom Pagom i Rabom.⁴

⁴ Ličko-senjska županija (2024.) Službena stranica Ličko-senjske županije. Pribavljeno 04.10.2024., sa <https://licko-senjska.hr/>

4. Povijest Ličko-senjske županije

Područje Ličko-senjske županije naseljeno je od doba prapovijesti te kao dokaz tome su Cerovačke pećine. Područje je bilo naseljeno sa više manjih zajednica od kojih su najstariji narod Japodi. Ostaci japodskih građevina su gradina Veliki i Mali Vital u Prozoru i Crkvina na Gackoj. Rimljani su pokorili Japode 34. god. pr. Kr. te su njihovo područje pripojili Dalmaciji. Početkom srednjeg vijeka na područje Ličko-senjske županije stižu Hrvati te su za vrijeme kneževine Primorske Hrvatske nastale tri župe: Lika, Gacka i Krbava koje su se postupno pretovarile u županije, a s vremenom su se i one rascjepkale na nekoliko manjih županija. Najčešće se komuniciralo čakavskim narječjem, kojeg su stanovnici prilagođavali vlastitom načinu izražavanja. Stanovništvo se najviše bavilo ratarskim poslovima poput poljoprivrede, sječe šuma i uzgajanjem domaćih životinja. Nakon napada Turaka, većina stanovništva iselila je u zapadnu Ugarsku i neke slovenske krajeve, dok su neki ostali pod vlašću Turaka. Za vrijeme ratovanja s Turcima, na tadašnjem prostoru Ličko-senjske županije izmiješale su se razne etičke, vjerske i jezične zajednice. Spajanjem Hrvatsko-slavonske Vojne krajine i banske Hrvatske i Slavonije 1881. godine, ustanovljena je Ličko-krbavska županija kojoj je središte bio grad Gospić. Stanovništvo je živjelo uglavnom od poljoprivrede i to su bile višečlane obitelji gdje su prevladavali muškarci te je većina stanovništva bila mlađa od 19 godina. Senj je u to vrijeme jedini imao status grada, a Otočac i Gospić su bili trgovačka središta. Većina stanovništva je bila nepismena te su počeli tragati za boljim životom odlazeći u Sjedinjene Američke Države (Pavičić, 2010). Nakon Drugog svjetskog rata, neki stanovnici potražili su bolje prilike za životom u gradovima. To se osjetno primijetilo 60ih i 70ih godina 20. st. kada je područje Ličko-senjske županije bilježilo veliki pad populacije i nataliteta (Pejnović, 1991). Nakon masovnih iseljenja, počelo se ulagati u infrastrukturu i županije te se smanjila nepismenost i neobrazovanost većinskog stanovništva. No nakon Domovinskog rata, krenuo je novi val iseljenja te je danas Ličko-senjska županija prostorno najveća županija u Republici Hrvatskoj sa najrjeđe naseljenim područjem (Pavičić, 2010).

5. Povijesni običaji Ličko-senjske županije

Povijesni i kulturni običaji nekog kraja označavaju pripadnost određenom teritoriju Hrvatske. Kada se običaji nekog kraja njeguju kroz vrijeme, tako se i stvara tradicija koja se prenosi generacijama. Narodni običaji su načini ponašanja ljudi na nekom određenom području te su specifični i jedinstveni za tu određenu skupinu ljudi, u što se ubraja rad, kultura, vjera itd. S vremenom se ti običaji mogu mijenjati kroz generacije i prilagođavati vremenskom razdoblju, ovisno o kulturi ljudi koja ih njeguje i poznaje. U različitim krajevima obilježavaju i njeguju se različite tradicije koje se tiču života, smrti, udaje, plesa, starosti i sl. U manjim seoskim skupinama i zajednicama, povijesni običaji su se morali poštivati te su tako i Ličani postali poznati po svojim prepoznatljivim običajima.⁵

5.1. Običaji kod poroda

Čak pola godine prije prinove „neviste“ počela bi briga o njoj. Porod djeteta morao je biti spreman unaprijed, a svaka trudna žena bi nekoliko tjedana prije išla u crkvu te bi sa sobom nosila krunicu i ostale različite predmete za obranu od uroka. Trudnicu se nije izlagalo teškim poslovima te se pazilo na njenu prehranu, a ukoliko bi joj se zamjerali, ukućani su vjerovali da će dobiti ječmenac. „Kolivka“ za dijete uz ostale dodatke se pripremala od strane nevjestine majke. Ukućani su se inače više radovali muškoj djeci koji su bili zaduženi za rješavanje potomstva. Vjerovalo se da ženu treba držati blizu toplog mjesta, kako bi se ubrzao i olakšao porod. Nakon poroda, dijete bi se okupalo te bi se u toplu vodu stavila krpica sa blagoslovljenom vodom, pepelom i novčićem za sreću. Djetetov pupak se čuvao sedam godina te bi se onda dao djetetu da ga razveže i ako bi ga on uspio razvezati, čekao bi ga uspjeh u životu. Nakon kupanja, dijete bi se obuklo u košuljicu te predalo ocu u ruke. Dijete bi se blagoslovalo te bi ga dojila žena koja je u selu zadnja rodila i ima mlijeko. Dijete je zaštićivano od raznih uroka odvajanjem u posebnu sobu ili mazanjem djeteta bijelim lukom. Slično je vrijedilo i za majku, bar dok ne prođe krštenje djeteta. Rođenje djeteta obilježavalo se alkoholom i pucanjem iz kubure. Nakon poroda, utvrđivalo se na koga dijete liči i tko će biti kum. Ime djetetu se davalo često prema djedu i baki te nije bilo pretjeranog slavlja zbog siromaštva. Na krštenje majka nije morala ići. Na taj dan, održavaju se i „babine“ gdje dolaze kumovi i gosti.

⁵ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski Zavod Miroslava Krlež. Pribavljeno 10.10.2024., sa <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44552>

Kum djetetu stavlja pod glavu novce, a kuma „ličku kapicu“ muškome djetetu, a ženskome „kikljicu“. Šišanje djeteta se odvijalo mjesec, dva nakon rođenja djeteta te bi se čuperak kose ostavio iznad ognjišta kako bi dim tjerao uroke i zla. Dijete nije smjelo umrijeti nekršteno te su takva djeca pokapana odvojena od krštene djece. Bolesna djeca liječena su isključivo tradicijskim lijekovima (Japunčić, 2000).

5.2. Svadbeni običaji

Svadbeni običaji skoro su isti u svim selima. Ispred svatova išao je barjaktar dok su svati išli na konjima. Kasnije su konji zamijenjeni zaprežnim kolima. Godinama se pripremalo za svadbu. Mlade su se pripremale za svadbu odmalena, prije šesnaeste godine i mladenci su se ženili dosta rano. Djevojke su se mogle udavati sa 15 godina, a kasnije je ta granica pomaknuta na 16. Kao uvjet za ženidbu, momci su morali zasaditi šest voćaka te se o tome brinuo odbor koji je odobravao ženidbe. Djevojke i mladići su se upoznavali na seoskim prelima, prilikom brige o životinjama ili kod crkve. Nekad bi i roditelji odabirali partnere svojoj djeci (Japunčić, 2000).

5.2.1. Zagledačina

Kad partneri odluče da će biti svadba, slijedi „zagledačina“. Mladić sa svojom obitelji dolazi vidjeti djevojku kod crkve ili u njezin dom te kroz razgovor s njenom obitelji pokušava što više doznati o njoj. Na tom događaju, nosi se najsvečanija i najnovija odjeća kako bi se impresionirali svi nazočni. Djevojke nose dukate kao znak bogatstva (Japunčić, 2000).

5.2.2. Prljačina

„Prljačina“ je običaj u kojem obitelj mladića dolazi u djevojčin dom kako bi se provjerilo njezino imovno stanje, a isto to čine i djevojčini roditelji u mladićevom domu (Japunčić, 2000).

5.2.3. Nagovor

Nakon obavljanja „zagledačine“ i „prljačine“, mladićev prijatelj dolazi kod djevojke te obavlja s njom „nagovor“, odnosno pokušava dobiti pristanak djevojke da se uda za mladića. Nakon „nagovora“ i pristanka djevojke na udaju, slijedi prosidba (Japunčić, 2000).

5.2.4. Prošnja i zaruke

„Prošnja“ djevojke odvija se srijedom ili subotom navečer. To obično bude neki blagdan i kad je sigurno da će djevojka pristati na nju. U prošnju se nosi obično boca alkoholnog pića (rakije) i jabuka budućoj mladoj. Mladog, zajedno sa obitelji i kumom, mladenkina obitelji uvodi u dom gdje ostanu razgovarati do kasno u noć. Nakon djevojčinog pristanka, ona se daruje te mladić puca iz kubure kako bi obavijestio druge da je djevojka pristala. Nakon službenog pristanka, roditelji budućih mladenaca se dogovaraju kada će biti svadba, sve u pojedinosti. Ako bi se djevojka iznenada udala za drugoga, to se smatralo velikom uvredom te su se zbog toga najčešće palili domovi i imanja (Japunčić, 2000).

5.2.5. Napovid

Nekoliko dana nakon prosidbe, zaručnici odlaze u župu na „zapis“. Dva tjedna prije svadbe, zaručnici moraju biti prisutni na nedjeljnim misama. Svećenik obavještava puk da će se mladenci vjenčati te najavljuje vrijeme svadbe. Za vrijeme do svadbe, djevojka i mladić se opraštaju uz pjesmu i darove. Djevojka se oprašta od svojih prijateljica kroz pjesmu i odlazi u novi život (Japunčić, 2000).

5.2.6. Miraz

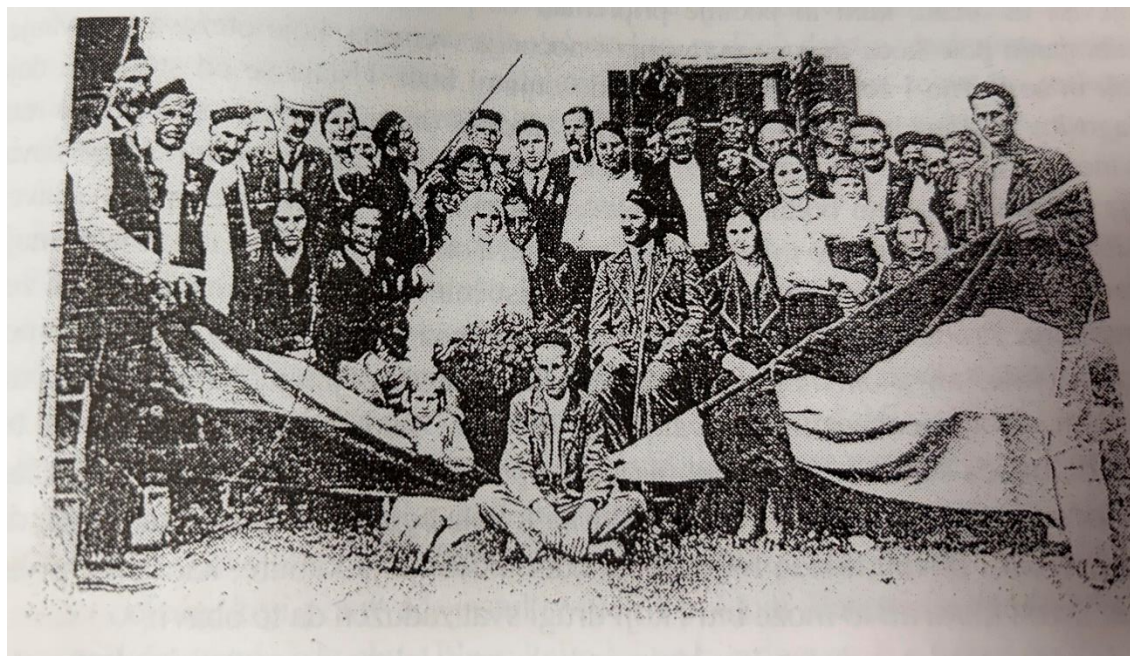
Mirazom se smatrala odjeća i tkanina (dota) te stoka (prćija) kojeg djevojka dobiva od roditelja. On je ovisio o bogatstvu obitelji. Muška djeca su inače imala više prava od ženske, pogotovo zato jer su nastavljala obiteljsko prezime. Prije se „dota“ izrađivala ručno sve do 30ih godina 20. st. do pojave industrijskih tkanina. „Dota“ se početkom 20. st. najčešće sastojala od predmeta izrađenih u kućnoj radinosti, odjeće za osobne potrebe, alata i pomagala u radu. Dan prije svadbe, mladenci su se morali ispovjediti u crkvi (Japunčić, 2000).

5.2.7. Vjenčanje

Vjenčanje obično bude nedjeljom ili crkvenim blagdanom u župnoj crkvi djevojke. Mlada se uređuje te joj u tome pomažu majka i sestre. Uređuju se i konji koji vuku kola te moraju izgledati što ljepše. Mladoženja puca iz kubure te tako najavljuje odlazak po mladu. Goste se časti alkoholnim pićima (obično rakijom) i kuhanim pršutom te se zatim kreće po mladu. Na čelu kola je kum, u prvim kolima je barjaktar, a iza svi ostali. Barjak je ukrašen kitom cvijeća, jabukom i maramom. Barjaktar je zadužen za čuvanje barjaka od krađe te nošenje barjaka uspravno. Žene na

svadbama obično nisu sjedile za stolom, nego su pomagale u kuhinji jer je za žene bilo sramotno napiti se. Svatovi nailaze na prepreke putem do mladenkine kuće te kočijaš to sklanja te se nastavlja dalje. Po dolasku do mladenkinog doma, kum traži mladu te po običaju izlazi domaćin, maškaran u mladu. Tek iz trećeg puta, mladu izvode iz kuće te kum za nju plaća otkupninu. Kum je najvažnija osoba na cijeloj svadbi koja je zadužena da sve prođe u najboljem redu te je njegova riječ zadnja. Uz kuma, važnu ulogu imaju svat i stari svat koji se brinu za raspored sjedenja i organizaciju svadbe te da netko ne izvodi psine. Nakon gozbe, svi zajedno kreću prema crkvi gdje nakon vjenčanja bude čestitanje ispred crkve. Darivanje darova se obično obavlja u domu djevojke, ali može i kod mladića. Gozba traje sve do devet navečer kada kum počne pripremati svatove za odlazak. Mlada odlazi momkovoju kući, a to se označava pucanjem iz kubure. U mladoženjinoj kući opet kreće gozba, a iza pola noći kum najavljuje kako je mladencima potreban odmor. Ujutro mladu budi pucanj iz kubure jer bi sramota bila predugo spavati. Mlada ustaje te čisti kuću te podjeljuje dio svog miraza ostalim svatovima. Gozba i zabava nastavlja se i drugi dan, te je znala trajati i po nekoliko dana. Zatim kum drži zdravicu za sve prisutne, što često zna biti naporan i dugotrajan proces (Japunčić, 2000).

Slika 4: Svatovi Ike Prpića i Petra Miletića 1934. godine u Lovincu

5.2.8. Zdravica

Zdravica je važan dio svadbe koji kreće dizanjem čaše napunjene vinom te u njoj sudjeluju svi prisutni svatovi. Pije se u čast osobe kojoj je zdravica namijenjena. Kum drži zdravicu svakom svatu te se najviše pažnje poklanja mladencima, roditeljima starom svatu, barjaktaru itd. Primjer općenite zdravice je:

„Zdrav prijatelju moj od Boga poslani

Zdrav prijatelju vrijedni i pošteni ka što sam i sam

Čuva te Bog senjske bure i brkate cure

Šuplja čamca, lakoma pašanca

Kratki gaća, visoki kopriva

Kunja bosa i čovika ćosa

Prtena ruba i strašiva druga

Zla dužnika i suca mitnika

Sa sitnim kusa, ćoravim dilije

Oko kuće ti klenje i jasenje

Dalje od nje bujad i kamenje

A u kući zdravlje veselje

Bile ti se iljedile ovce

Bisni baci razbucali doce

Rodila ti šenica bilica

U kući ti kurata dičica

Sve ti se širilo i visilo

Više ti osvićalo neg omrcalo

Zdrav da si kumašine di čuje i ne čuje

Ako imaš neprijatelja

Dao Bog ukočije se ka kolac

Stanjije se ka kunac

Turije noge u lunac

Punica ga grebenima češljala

Dica mu rep viala

Skvrčije se ka kozji rog

A tebe (navodeći ime) živije Bog!“

Onaj kome se dizala zdravica, zahvaljuje se podignutom čašom te se svi ustanu i kucnu čašama. Zdravica se nazdravlja stojeći (Japunčić, 2000).

5.2.9. Darivanje mladenaca

Domaćice donose pladanj i stavljaju ispred kuma. Kum stavlja novac na pladanj te je običaj da nitko ne stavlja više novaca od njega. Nakon darivanja, nastavlja se gozba i veselje. Po odlasku, domaćice bi svatove opremile hranom kako ne bi otišli praznih ruku (Japunčić, 2000).

5.2.10. Nakon svadbe

Tjedan dana nakon svadbe, mladenci posjećuju mladenkine roditelje. Također posjećuju i kuma koji je zapravo i kum budućem djetetu (Japunčić, 2000).

5.2.11. Neredoviti načini sklapanja braka

Nekad bi djevojka pobjegla s mladićem protiv volje svojih roditelja. To bi obično bilo zbog neslaganja roditelja djevojke i mladića, različitog društvenog položaja, maloljetnosti djevojke, različitog vjerskog opredjeljenja, ženidbe za vrijeme korizme ili žalosti i sl. Nekada bi mladić odveo djevojku i protiv njene volje. Nakon otimanja, obično bi uslijedilo mirenje obitelji. Mjesec dana nakon otimanja, obavila bi se svadba, ali bez crkvenog slavlja i svatova. Ovaj način svadbe održavao se sve do polovice 20. stoljeća (Japunčić, 2000).

5.3. Običaji u slučaju smrti

Što se tiče smrti djeteta, kada bi se znalo da će dijete umrijeti, zapalila bi se svijeća kraj njegovog tijela te bi se odmah išlo obavijestiti svećenika. Malo crkveno zvono zvonilo bi za smrt djeteta, a veliko crkveno zvono za smrt odrasle osobe. Roditelji bi oplakali dijete te ga položili u lijes, a žena koja je nedavno rodila ne bi smjela prići lijesu. Roditelji bi u rijetkim slučajevima nosili svoje dijete na pokop. To bi obično bio mali ispraćaj koji bi trajao kratko i roditelji po običaju nisu žalili za djetetom, pogotovo mlađim. Ljude na samrti obično bi ispovjedili prije smrti, a vjerovalo se da se smrt može predvidjeti gatanjem u pečenje, tumačenjem sna, glasanju ptice itd. Kada umre starija osoba, također bi se palila svijeća koju ona mora držati u ruci još za života. Nakon smrti, osobu bi oprali i obrijali te presvukli u odjeću za pokop. Obično bi se pokojniku omotala krunica oko ruke. Zvonilo bi veliko crkveno zvono. Pokojnik bi ostao u kući jedan dan i noć. Žene bi žalile za pokojnikom bez obzira bio im on u rodu ili ne. Primjer:

„Kada dođeš na to polje ravno

Naći oćeš moje rane ljute!

Naći oćeš mojega sokola,

Mog Ivana moju jelu vitu:

Pozdravi ga po iljade puta“ (Pavičić, 2010)

Ljudi bi sjedili kraj pokojnika i vodili razgovore cijelu noć te bi se kasnije molile molitve. Nakon toga jeo bi se kruh i pila rakija te se dogovaralo kopanje grobnog mjesta. Nakon pogreba, nosila se hrana u kuću pokojnika. Crnina se znala nositi šest mjeseci do godine dana nakon pogreba. Otvorene oči kod mrtvaca značile su da će u domu netko umrijeti, te ako pada kiša dok se nosi pokojnik, netko će umrijeti za mjesec ili dva. Žene su žalile za pokojnicima, a neke obitelji su i naručivali žene za žaljenje (Japunčić, 2000).

6. Nematerijalna kulturna baština Ličko-senjske županije

Nematerijalna kulturna baština Ličko-senjske županije je bogata raznom glazbom, običajima, manifestacijama, vještinama i znanjima te ima dugu i značajnu povijest. Često su to dobra koja su od većeg povijesnog, kulturnog, arheološkog ili umjetničkog značaja. Nematerijalna kulturna baština prenosi se generacijama te se samim time promiče kulturološka raznolikost i kreativnost. U nastavku ću izdvojiti neke od značajnijih i prepoznatljivih nematerijalnih dobara Ličko-senjske županije.⁶

„Dangubica“ ili „kuterevka“ je autohtona tamburica koja je dobila ime po mjestu gdje se izrađuje (Kuterevo), a „dangubica“ iz razloga što su čuvari stada nekoć svirali tamburicu i tako gubili svoje dane i vrijeme. „Dangubica“ se izrađuje od nekoliko vrsta drveta, no najbolje drvo za tu vrstu tamburice je drvo bijelog javora koje „dangubici“ daje najbolji zvuk. Najbolje drvo odabire majstor koji izrađuje „dangubicu“ te pazi da je ono raslo na kamenu i da je bez ikakvih izraslina. Drvo se obrađuje u dva dijela - kutlaču i vrat koji su iz jednog komada drveta. „Dangubica“ se izrađuje po šablona ili po vlastitoj inspiraciji. Dolazi u tri veličine: mala, srednja i velika sa 4-5 žica.⁷

Slika 5: „Dangubica“ (samica)

⁶ Wikipedia, Nematerijalna kulturna baština. Pribavljeno 15.10.2024., sa https://hr.wikipedia.org/wiki/Nematerijalna_kulturna_ba%C5%A1tina

⁷ Alokin blog. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://blog.dnevnik.hr/overetuk/2007/09/1623186311/tamburica-kuterevka.html>

„Ličke coklje“ su lička tradicionalna obuća te se i danas upotrebljava kao vrsta obuće te su proglašene nematerijalnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske. Najpoznatija vrsta „coklji“ su „leščarske coklje“ koje su dobile ime po Ličkom Lešću kraj Otočca. „Coklje“ se izrađuju od upletenog dijela i otkanog sukna (domaće vune ličke ovce Pramenke) koje se nakon tkanja ustupa kako bi same „coklje“ dobile na čvrstoći. Unutarnji dio „coklji“ plete se na pet igala sa prepoznatljivim uzorkom u boji koji je na prednjoj strani te se nakon toga opšiva sa iskrojenim dijelovima sukna. U Kuterevu kada su žene izrađivale „coklje“, obično bi ih podšile s gumom te tako dobile lijepi komad obuće. Muške „coklje“ obično su tamnijih boja, poput plave i zelene, dok su ženske „coklje“ veselijih boja. Razlika u „cokljama“ je bila u uzorcima koje su birale žene koje su plele „coklje“ te se na taj način mogla vidjeti vještina pletenja pojedine žene. Danas sve manje žena plele „coklje“, ali još uvijek postoji nekoliko udruga koje se bave izradom „ličkih coklji“, a jedna od njih je i udruga „Gačanka“ koja izrađuje „coklje“ za vlastitu upotrebu, ali i prodaju. Podučavanje izrade „coklji“ također se može vidjeti u Otočcu na street art festivalu „The Coklje Fest“.⁸

Slika 6: „Ličke coklje“

⁸ Lika destination. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/licke-coklje>

Najpoznatiji simbol Like je prepoznatljiva „lička kapa“. „Lička kapa“ je crvene boje s crnim kitama (resama). Njen način izrade i materijali su se mijenjali tijekom povijesti, no oblik i boja su ostajali isti. Rese su na početku bile kraće te su se nosile iznad desnog uha, a s vremenom su se počele nositi i duže rese te su one obično bile dužine muškarčeva četiri prsta. „Lička kapa“ je na vrhu crvena, a oglavlje je crno ili crveno izvezeno crnim motivima. Motivi su kružići i spirale koji se još nazivaju „zečji skok“ te su se oni vezli bodom lančanac, a simboliziraju vojsku na Krbavskom polju koja je bila lančano povezana. Na to se veže i legenda koja kaže kako su nakon Krbavske bitke krajem 15. st. i poraza hrvatske vojske, na polju ostale majke, žene, kćeri i sestre poginulih vojnika te su svoju tugu pretočile u izradu „ličke kape“. Dno kape simbolizira krbavsku ravan na kojoj su se borili poginuli vojnici, a boje crvena i crna označavaju sukob dobra i zla, odnosno crvena kao prikaz hrvatske vojske i crna kao prikaz turske vojske. Kružnice sa strane simboliziraju košmar same bitke, a crne rese suze za poginulim junacima.⁹

Slika 7: „Lička kapa“

⁹ Lika destination. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/licka-kapa>

„Ojkanje“ tzv. „otegnuto pjevanje“ je od 2010. godine upisano na UNESCO – v popis ugrožene svjetske baštine. „Ojkanje“ je oblik pjevanja gdje se naglašava i dulji „oj“ sa prepoznatljivim potresanjem glasa i pjevanjem slogova „oj,voj,hoj“, odnosno iz grla, a pjevanje traje koliko traje i dah pjevača:

„Dede Stipe ti jednu zatresi,

Pa mi ostaj zdravo k'o i jesi“ (Karabuva, 2017).

„Ojkanje“ je ostatak preslavenskog pjevanja s područja Dalmacije. Karakteristično je za Liku, Karlovac, Dalmaciju, Hercegovinu i Konavle te se naziva „starovinskim pivanjem“. Takvo pjevanje se još naziva i „rozganje“ te se najčešće izvodi dvoglasno. Ojkanjem se najčešće izvode rime ili kratki stihovi. Danas se „ojkanje“ najčešće izvodi u folklornim društvima opisujući susjedne odnose, trzavice i pojave.¹⁰

„Oj bujado zelena livado

Oj, oj bujado zelena livado. 3x

Oj, što si tako zelena polegla. 3x

Oj, sinoć su me tri jelena prešla. 3x

Oj, jutros rano devet djevojaka. 3x

Oj, svaka nosi zlatan srp za pasom. 3x

Oj, a deveta kosu na ramenu. 3x

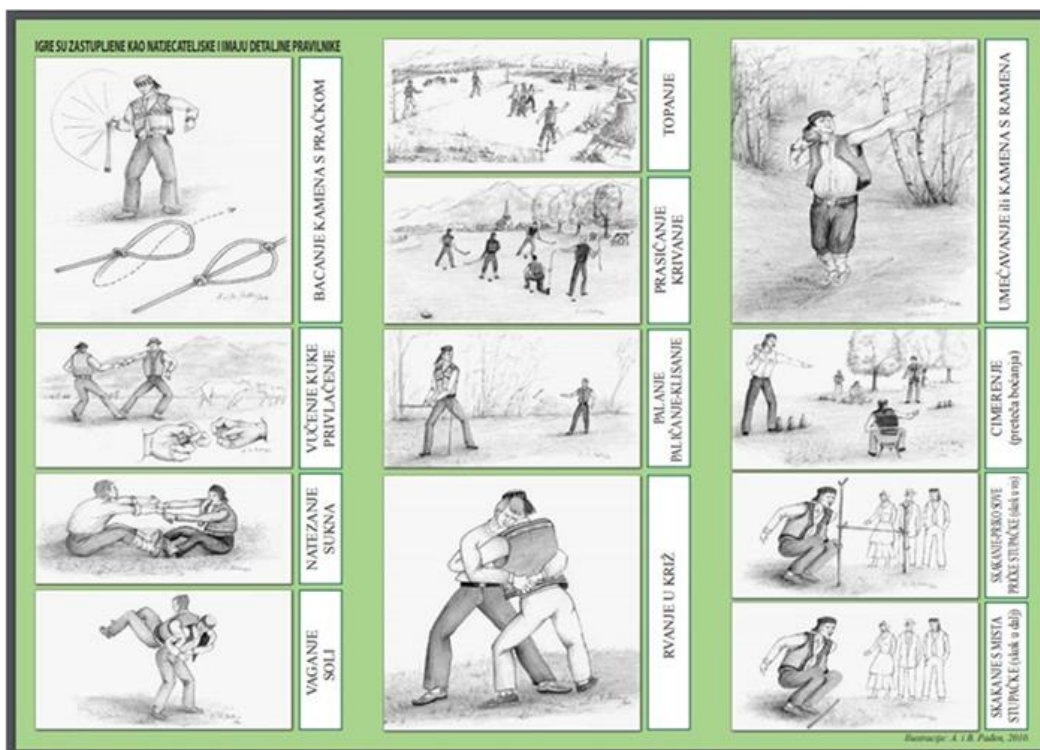
Oj, zato sam ti zelena polegla“ 3x¹¹

¹⁰ Ganga.hr. Pribavljeno 15.10.2024., sa <http://www.ganga.hr/index.php/pisani-radovi/item/315-unesco-and-ojkanje-singing>

¹¹ DIEF. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=78589>

„Pastirske igre“ su oblik tradicijske baštine s planinskog područja Velike i Male Kapele, Ličke Plješevice i Velebita. Ti običaji prenosili su se usmenom predajom i generacijama, a moguće ih je pratiti od 19. st. Naziv su dobile tako što su pastiri igrali igre dok su čuvali stado te su na taj način kratili vrijeme. No s vremenom su te igre postale način izdvajanja pojedinaca među zajednicom. Pastirske igre su se igrale pojedinačno ili timski te su to uglavnom bile igre nadmetanja ili iskazivanja određenih vještina. Neke od igara su bile: „skakanje mjesta stupačke“, „vaganje soli“, „rvanje u križ“, „umićanje kamena s ramena“, „bacanje kamena s praćkom“, „prasićanje“ i sl. Najčešće su ove igre igrali muškarci, no i žene su znale pokazati svoje sposobnosti i snalažljivost. Danas su ove igre više dio tradicionalne kulture i društvenih sadržaja te se u njihovo očuvanje uključuju razne udruge i institucije.¹²

Slika 8: „Ličke pastirske igre“

¹² Ministarstvo kulture i medija. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/tradicijske-i-pastirske-igre-u-lici-upisane-u-registar-kulturnih-dobara/23583>

„Održivo društvo j.d.o.o. - Udruga Prospero“ osnovana je 2003. godine te je nastala zbog problematike položaja žena i mladih u društvu i njihove velike nezaposlenosti. Njezin cilj je povećanje svijesti o ženskim ljudskim pravima kroz prekvalifikaciju i edukaciju. „Udruga Prospero“ osnovala je 2018. godine „Održivo društvo j.d.o.o.“ te je svoju cjelokupnu proizvodnju prebacila na svoje poduzeće. Društvo se bavi proizvodnjom keramičkih ovčica obloženih sa vunom, odnosno „Moju sretnu ovčicu“, keramičku figuricu „Ličanka“, keramičku figuricu „Likota“, filcane papuče „Janja“ i filcanu ovcu „Meri“.¹³

Slika 9: Keramička figurica obložena vunom – „Moja sretna ovčica“

¹³ Lika destination. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://www.lika-destination.hr/lika-quality/proizvod/udrugaprospetro>

7. Kulturno umjetnička društva Ličko-senjske županije

Kultura Ličko-senjske županije najviše se prezentira kroz folklor i narodne običaje te kulturno umjetnička društva svojim programima (tradicionalnim plesom, pjevanjem, glazbom) predstavljaju svoju kulturu i običaje diljem Hrvatske i inozemstva. Najpoznatiji KUD-ovi Ličko-senjske županije su: KUU „Gacka“ Ličko Lešće, KUD „Lipa“ Sinac, KUD „Dangubice“ Kuterevo, FA „Dr. Ante Starčević“ Gospić, FD „Otočac“, HKUD „Perušić“, KUD „Brinje“, KUD „Kraljica Katarina“ i HKUD „Lika“ Lički Osik. Ostala kulturno-umjetnička društva koja djeluju na području Ličko-senjske županije jesu KUD „Novalja“, HKUD "Vrilo" Lovinac, HKUD „Korenica“, HKUD "Široka Kula", HKUD "Degenija" Gospić i Pokladna udruga "Dedi" iz Donjeg Kosinja. U nastavku ću se dotaknuti najpoznatijih KUD-ova sa područja Gacke, a to su KUD „Lipa“ Sinac, KUU „Gacka“ Ličko Lešće, FD „Otočac“ i KUD „Dangubice“ Kuterevo.¹⁴

Najstariji KUD Ličko-senjske županije, a vjerojatno i Hrvatske, „Lipa“ Sinac osnovan je 1923. godine koje djeluje i danas, a nastao je iz Tamburaškog orkestra „Lipa“ Sinac. Cilj društva je sačuvati tradiciju, kulturnu baštinu i izvorni govor, („sinčersko ča“) od izumiranja te prenijeti to i na mlađe generacije. U sklopu KUD-a djeluju tamburaška sekcija, pjevački zbor, folklorna i dramska sekcija.¹⁵

KUU „Gacka“ Ličko Lešće djeluje od davne 1928. godine kada je osnovano pod imenom „Javor“ te je uglavnom djelovalo kao tamburaško-folklorna sekcija pod inicijativom Delka Bogdanića. Za to vrijeme djeluju diljem Like, a kasnije počinju nastupati na smotrama u Zagrebu. Nakon gradnje Doma kulture 1949. godine u Ličkom Lešću, kulturni život počinje cvjetati. Postupnim radom dolazi do osnutka KUD-a „Ružica Brkljačić“. Snimaju dvije ploče, 1982. i 1984. godine. Nakon Domovinskog rata mijenjaju ime u KUU „Gacka“ Ličko Lešće. Pokrenuta je inicijativa od strane Tome Jagodića (Tule), člana folklorne udruge, za zaštitu kulturne nematerijalne baštine u pjevanju

¹⁴ Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije. Pribavljeno 16.10.2024., sa <https://registri-npompu.gov.hr/#!udruga>

¹⁵ Discover Otočac. Pribavljeno 16.10.2024., sa <https://discover-otocac.com/hr/kulturno-umjetni%C4%8Dka-dru%C5%A1tva/9-kud-lipa>

ojkanja i rozganja koje se 2010. godine prihvaća od strane UNESCO-a te KUU „Gacka“ Ličko Lešće dobiva Povelju o zaštiti kulturne baštine.¹⁶

Slika 10: Tomo Jagodić (Tule) i bivša predsjednica Vlade RH Jadranka Kosor na uručanju Povelje o zaštiti kulturne baštine

FD „Otočac“ je osnovalo „Gacko pučko otvoreno učilište“ Otočac 1998. godine i to pod imenom FD „Gacka dolina“, a promijenilo je ime 2000. godine u sadašnji naziv FD „Otočac“. Trenutačno broji oko 80 članova raznih uzrasta, a u sklopu FD-a djeluje nekoliko sekcija: pjevačka, plesna, tamburaška, ženska i muška vokalna te dramska sekcija. Njeguju plesove s područja Gacke doline, čakavski dijalekt i kulturu svoga kraja, a isto tako i plesove ostalih hrvatskih krajeva. Snimili su i nosač zvuka pod imenom „Rijeka Gacko, ti si naša dika“.¹⁷

KUD „Dangubice“ Kuterevo osnovano je 2011. godine sa željom njegovanja sviranja tamburice „dangubice“ ili „kuterevke“. „Dangubica“ po kojoj je KUD dobio ime izrađuje se još kod obitelji Šporčić u Kuterevu. KUD broji oko 50-ak članova. U KUD-u djeluje nekoliko sekcija: tamburaška, dangubaška, pjevačka, dramska i folklorna. Snimili su nekoliko CD-a i osvojili nekoliko značajnih nagrada za svoje djelovanje i doprinos očuvanju narodne i folklorne baštine.¹⁸

¹⁶ Discover Otočac. Pribavljeno 16.10.2024., sa <https://discover-otocac.com/hr/kulturno-umjetni%C4%8Dka-dru%C5%A1tva/7-kuu-gacka>

¹⁷ GPOU. Pribavljeno 16.10.2024., sa <https://www.gpou-otocac.hr/amaterizam/folklorno-drustvo-otocac/>

¹⁸ Discover Otočac. Pribavljeno 16.10.2024., sa <https://discover-otocac.com/hr/kulturno-umjetni%C4%8Dka-dru%C5%A1tva/12-kud-dangubice-kuterevo>

8. Glazbala, plesovi i nošnje

8.1. Glazbala

Najpoznatiji lički instrument je tamburica „dangubica ili „kuterevka („samica“). Za razliku od tradicionalne slavonske tamburice, „dangubica“ je tamnije boje, veća je i ugodnije zvuči. Najpoznatiji izrađivač „dangubica“ u Lici bio je Nikola Šporčić iz Kompolja te se i dalje svaka „dangubica“ proizvodi ručno pa je na taj način i svaka jedinstvena. Tamburice su u Hrvatsku donijele Osmanlije za vrijeme ratovanja s Hrvatima, a najviše se raširila po Slavoniji i Baranji. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je 2011. godine „kuterevsku dangubicu“ proglasilo kulturnim dobrom. Ona se koristi najčešće kao instrument sviranja narodne i folklorne glazbe kao i u tamburaškim ansamblima. Često je i pratnja na raznim tradicionalnim događanjima, svečanostima i zabavama.¹⁹

Slika 11: Lička tamburica „danguba“

¹⁹ Lika Club. Pribavljeno 17.10.2024., sa <https://likaclub.eu/tjedan-krasnog-polja-i-kutereva-sto-je-zajednicko-kuterevskojdangubici-i-slavnom-fenderu/>

„Lički mih“ ili „diple“ je instrument sa ukrasima u obliku rogova te je u prošlosti bio raširen na području Like. Najčešće se izrađuje od kozje mješine te je uglavnom plesno glazbalo, no uz kombinaciju s ostalim tradicijskim glazbalima, može se i uz njega pjevati. S desne strane ima šest rupica, a s lijeve dvije koje služe za prebiranje.²⁰

„Ličke gajde“ su također još jedan tradicionalni lički instrument koji se sastoji od kože (mješine) i dvostrukog svirala. Sličan je „ličkom mihu“, no osnovna razlika je u rasporedu rupica za prebiranje i trubnju. Trubanj je karakterističan za gajde za razliku od ostalih instrumenata s mješinom. Jedna prebiraljka služi za melodiju, a druga za davanje ritma. Svirači koriste svoj dah kako bi se stvorio zvuk puštanjem zraka u mješinu, a prebiralkama stvaraju melodiju.²¹

Slika 12: „Ličke gajde“

²⁰ Gajde.com. Pribavljeno 17.10.2024., sa <https://gajde.com/56-2/glazbala-s-mjesinama/>

²¹ Gajde.com. Pribavljeno 17.10.2024., sa <https://gajde.com/56-2/glazbala-s-mjesinama/>

„Ličke dvojnice“ su stari instrument koji je napravljen od jednog komada drveta te je tako moguće sviranje istovremeno i uvijek je dvoglasno. Ograničene su rasponom tonova, kao i većina tradicionalnih instrumenata te se najviše može odsvirati do šest tonova. Na desnoj strani „dvojnice“ imaju četiri do pet rupica, a na lijevoj tri do četiri rupice.²²

Slika 13: „Ličke dvojnice“

„Ličke dvostrune gusle“ su narodni dinarski muzički instrument. Nisu bile toliko zastupljene kao ostali tradicionalni lički instrumenti. Imaju dvije strune od kojih je kličak prve strune postavljen malo niže nego drugi te se na njega svira. Tonski su te strune jednako podešene, dok se gudalom prelazi preko njih. Za strune se uglavnom koriste konjske dlake te su „ličke gusle“ na vrhu obično imale lik konjske glave. Lički guslari su na njima svirali razne lirske pjesme, balade, pjesme šaljivog sadržaja, a najčešće junačke narodne pjesme o raznim junacima. Tijekom 19. st. najpoznatiji guslari na području Gacke doline bili su Rade Rapajić iz Rapajina Dola i Ilija Trtica iz Crne Vlasti kao i Tomo Nikšić iz Barleta (Pavlica, 2010).

Slika 14: „Ličke dvostrune gusle“

²² Gajde.com. Pribavljeno 17.10.2024., sa <https://gajde.com/56-2/puhacka-glazbala/>

8.2. Plesovi

Kolo je jedan od osnovnih i najstarijih plesnih oblika hrvatske folklorne tradicionalne glazbe. Jedno je od najjednostavnijih plesova te je svaki kraj imao svoje kolo, odnosno svoj način plesanja kola. Najpoznatiji plesovi ličkog podneblja jesu „ličko kolo“, „tanac“ i „krivo kolo“. Ličani su se ponosili svojom fizičkom snagom tako da su plesovi predstavljali njihovu snagu i izdržljivost (Ivančan, 1971).

„Ličko kolo“ je glavni ples Ličana koji naglašava težinu svakodnevnog života te je snažno i pokretno. Uglavnom se pleše bez glazbene pratnje, ali ritam se daje stupanjem, izmjenama figura i lupanjem nogama o tlo. Plesačima i plesačicama je potrebna dobra kondicija kako bi otplesali „ličko kolo“. Njime se iskazuje fizička izdržljivost i snaga. Ubrzanim tempom „kolo“ bi znalo nekada potrajati i satima. Djevojke su svojom izdržljivošću pokazivale kako su sposobne za rađanje djece te za rad na polju, a mladići su naglašavali svoju muževnost visokim skokovima u „kolu“. Ono se pleše u smjeru kazaljke na sat, a sastoji se od dva dijela: lagane šetnje uz pjesmu i bržeg dijela sa skakanjem koje se izvodilo bez muzičke pratnje. S godinama se cjelokupno „kolo“ ubrzalo, pa se znalo skakati i poskočiti, te se to nazivalo „đikac kolo“. Plesači moraju imati dobro držanje za „ličko kolo“ te se držati uspravno. Kada bi se u „kolu“ par počeo okretati, sva pažnja bila bi usmjerena na njih. Ono se najčešće vježbalo i plesalo na otvorenim prostorima, na prelima, na ispaši, ispred crkve kao oblik druženja mladih ljudi i način upoznavanja.

Slika 15: Ličko kolo u Lovincu 1970. godine

Kolovođa postoji samo u „ličkom kolu“ te on izdaje zapovijedi, dok ostali plešu kako on kaže. Kolovođe su obično bili najbolji plesači i najzgodniji mladići u selu. Oni su bili rječiti, glasni te su morali imati povjerenje od ostatka plesača. Na blagdane, kada bi se skupilo puno ljudi, „kolo“ bi bilo veliko, a igrali bi ga i stariji i mlađi. Takvo „kolo“ znalo bi trajati dugo u noć. Po „kolu“ se znalo koja je djevojka slobodna jer su se one hvatale u „kolo“, gledao se njihov izgled, koliko mogu izdržati plešući i koliko bogat nakit nose. Kolovođa zapovijedima daje ritam „kolu“, a može odrediti i kraj „kola“. Primjer:

Slika 16: Komande ličkog kola

Kolo, naprijed!	Poveži!
Okreni, kolo!	I pivaj!
Zaustavi!	Đikac!
Ustavi, ne valja!	Skoči s mjesta!
Stoj!	Aj' na levo!
Ustavi i okreni!	Rastegni, kolo!
Okreni i tabni!	Na mistu!
U dvoje!	Još jednom!
Poskoči!	Dosta!
Skoči!	Drž' se dobro!
I skoči!	Desnu!
Okolo ljuljaj!	Levu!
I ljuljaj!	Bolje, bolje, mrdni, mrdni!

„Kolo“ se raširilo po okolnim mjestima te su ga oni prilagodili i izmijenili prema običajima svojeg kraja. U plesanju „ličkog kola“ često se pjevanjem ili pokretom znalo izraziti ono što se nije u svakodnevnoj komunikaciji. Tekst je znao biti podrugljiv, šaljiv te bi znao opisivati neki značajni događaj u selu (Ivančan, 1971). Primjer napjeva u „kolu“:

Slika 17: Jedan od napjeva ličkog kola

„Lički tanac“ ili uz „diple igrati“ je parni ples koji se po Lici raširio pod utjecajem mađarskog „čardaša“, znan i kao „mišnjača“ ili „hrvatski“ („hrvatski“) koji se izvodio uz pratnju dipala. Vrlo je sličan plesovima koji se plešu na području sjevernog Primorja, a forma plesa se sastoji od plesanja u dva nasuprotna reda, muškarci nasuprot žena, gdje se žene okreću oko prsta plesača. Ovaj ples se plesao na prelima i svatovima (Ivančan, 1971).

„Krivo kolo, nakrivac, nakrivendac, na krivendar“ je pogrebno kolo koje je prije na ličkom području bilo jedno od omiljenih. Negdje se naziva i „kolo naopako“ koje se plesalo na pogrebima i to u krivu stranu, odnosno obrnutu stranu kako bi se zavarao duh pokojnika (Ivančan, 1971).

Na području Like zabilježeno je još mnogo plesova i kola. Svaki kraj je imao svoje kolo i svoj način plesanja i izvedbe pa su se tako izvodila kola poput „Ančice“, „Bećarca“, „Bimbera“, „Čardaša“, „Đikca“, „Ljubikola“, „Polke“, „Užičkog kola“ i još mnogo njih (Ivančan, 1971).

Slika 18: Kolo pred crkvom u Ličkom Novom

8.3. Nošnje

8.3.1. Ženska narodna nošnja

Ženska „košulja“ je gornje ruho ženske narodne nošnje. Zajedno sa „pregačom“ i „pojasom“, čini ljetnu žensku narodnu nošnju. Pretežito je izrađena od lanene tkanine ili konopljine tkanine te seže do gležnja. Na području prsa i rukava, bila je ukrašena vezom dok se u zadnje vrijeme šije gotova čipka. „Košulja“ se opasuje sa pojasom koji se zove „tkanica“ kojim su se žene omatale u više puta. Pojas je uglavnom izrađen od višebojne vunene pređe koja je široka između 6-8 cm te obavija ženski struk jednom do dva i pol puta. „Tkanica“ je predstavljala žensku čast i dostojanstvo. Osim „košulje“ i „pojasa“, „klječana pregača“ tkana je također od višebojne vune sa većim i manjim geometrijskim uzorcima koji se nalaze u nizovima i redaju jedan ispod drugog. Bila je obrubljena vunanim resama sa tri strane, a vezala se uzicama oko pasa. Pretežito se tkala u crveno-smeđoj, crvenoj, tamno zelenoj i tamnijim tonovima na kojima su se isticali šareni motivi. Na žensku bijelu „košulju“ oblače se sukneni dijelovi nošnje kao što su „suknja“ ili „nabijena kiklja“ koja je bila nabrana u donjem dijelu i prišivena na „lajbek“ i „zobun“ koji je u obliku haljine bez rukava i pokrivaio bi leđa. Tijekom zimskih mjeseci, na nošnju oblačio bi se kratak kaput. Na glavi su djevojke nosile „crvenkapu“ koja je bila od crvenog sukna sa šarenim vezom i paunovim perom koje ih je šarenim okom štitilo od zlih uroka (Radauš-Ribarić, 1975). „Crvenkapa“ je označavala djevojaštvo i djevojke su je nosile do udaje. Kosa im je bila spletena u „vinac“ kojeg su pokrivale „crvenkapom“ preko koje bi znale prebaciti „maramu“ (platneni rubac). „Okругu“ ili „boršu“ (bijeli rubac) su nosile udane žene. „Špiodama“ (metalnim iglama) se rubac pričvršćivao za „crvenkapu“ (Gušić, 1955). Uz nošnju, glavni dodatak bila je vunena „torba“ tkana tehnikom klječanja sa vunanim kiticama za ukras i „oprto“ (vunenom uzicom) za nošnju preko ramena (Ivanković, Šimunić, 2001). Na nogama su se nosile vunene „čarape“ koje su bile kombinirane sa suknom i sastojale su se od „nazuvaka“ za prednji dio stopala, „terluka“ do pola lista i „bičava“ koje su bile do koljena. Na „čarape“ su se obuvali „opanci oputaši“. „Opanci“ su se koristili za hodanje po kršu i oštrom kamenju. Za posebne prigode, žene su nosile i nakit od srebrnih legura u obliku igala, novca ili naušnica (Radauš-Ribarić, 1975).

Slika 19: Mladić i djevojka u ličkoj narodnoj nošnji

8.3.2. Muška narodna nošnja

Muška narodna nošnja sastoji se od „košulje“ od lanenog ili konopljinog platna, „gaća“, muških hlača „breveneka“, uskih nogavica s „potpetkom“ ispod stopala što čini donje ruho koje se izrađivalo od neobojenog sukna (Muraj, 1998). Nekoć se i nosio široki kožni pojas u kojemu su muškarci stavljali oružje. Gornje ruho se sastojalo od nekoliko komada suknene odjeće. Nosio se „krožet“ (prsluk) od modrog sukna koji se kopčao kopčicama na sredini. „Jačerma s tokama“ je prsluk koji se oblačio u svečanim prilikama izrađen od modrog ili crvenog sukna koji bi bio ukrašen svilenim vezom ili srebrnim ukrasima („tokama“) i po njemu se znao status ili položaj muškarca. Preko „košulje“ nosio se pleteni džemper („maja“) od domaće vune ukrašen tkaninom. Nošnja se dopunjavala, ovisno o prigodi, raznom odjećom, poput kratkih i dugih kožnih ovčjih prsluka („kožuna“). Zimi se nosio kaput „haljinac“ od domaćeg neobojenog sukna. Muškarci su kao i žene obuvali vunene „čarape“ i „oputaše“ uz neizostavnu „ličku kapu“ kao kulturni simbol Like (Ivanković, Šimunić, 2001.).

Slika 20: Muška lička narodna nošnja

9. Folklorne manifestacije – čuvari tradicije

Tijekom godine na području Ličko-senjske županije organiziraju se različite kulturne, sportske i tradicionalne manifestacije.

Najpoznatija turistička, etno i županijska manifestacija u Lici provodi se pod nazivom „Jesen u Lici“. Trodnevna manifestacija organizira promociju autohtonih ličkih i hrvatskih proizvoda, starih obrta i zanata, tradicionalne gastronomije te tradicionalnih folklornih skupina i ansambala uz održavanje glazbenih i umjetničkih manifestacija u suradnji sa „Pučkim otvorenim učilištem dr. Ante Starčevića“ u Gospiću gdje se mogu pogledati replike tradicijskih odjevnih predmeta iz Like. U sklopu manifestacije organizira se i „Lika fest“, festival zabavne i pop glazbe.²³

„Smotra folklor u Otočcu“ tradicionalna je manifestacija koja okuplja domaća i gostujuća folklorna društva Republike Hrvatske u trajanju od dva dana. Prvi dan se organizira povorka društava te se izabire najljepša djevojka u narodnoj nošnji i najizvornija muška narodna nošnja. Drugi dan se održava nastupanje i natjecanje folklornih društava u pjevanju i plesanju koje ocjenjuje povjerenstvo. Folklorne skupine ovisno o ocjeni stručnog žirija, sudjeluju na raznim manifestacijama poput „Đakovačkih vezova“ i „Vinkovačkih jeseni“.²⁴

„Eko-etno Gacka“ je najveća manifestacija na području grada Otočca koja nudi razne tradicionalne, etno i moderne proizvode posjetiteljima uz bogat i zabavan program.²⁵

„The Coklje Fest“ je street art festival na kojemu se isprepliću tradicija, kultura, kreativnost i zabava. Uz brojnu ponudu suvenira i predmeta, organizirane su radionice izrade „coklji“ - tradicionalne ličke vunene obuće gdje sudionici mogu saznati sve o njihovoj izradi i vrstama.²⁶

„Advent u Otočcu“ isto tako nudi bezbroj aktivnosti i tradicionalnih sadržaja sa ciljem očuvanja zanatske tradicije.²⁷

²³ Jesen u Lici. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://jesenulici.hr/>

²⁴ GPOUO. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://www.gpou-otocac.hr/amaterizam/smotre/>

²⁵ Discover Otočac. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://discover-otocac.com/hr/novosti-hr/328-otvorene-prijave-za-20-eko-etno-gacka>

²⁶ Discover Otočac. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://discover-otocac.com/hr/novosti-hr/286-najavljujemo-5-the-coklje-fest>

²⁷ Neodoljiva Hrvatska. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://www.neodoljihrvatska.eu/2023/11/23/jedan-od-najljepsih-adventa-odrzat-ce-se-u-otoccu-jeste-li-spremni/>

„Lički likovni anale“ je manifestacija likovne umjetnosti koju organizira Muzej Like, a traje cijeli mjesec listopad i to već preko četrdeset godina. Manifestacija je povezana s tematikom Like i Hrvatske tijekom prošlosti i sadašnjosti, a izlažu se mnogobrojna likovna i umjetnička djela hrvatskih slikara, ilustracije, knjige i biografije. Za djecu se organizira i „Mali lički likovni anale“ koju organizira „Pučko otvoreno učilište“ i „Likovna udruga Lika“ zajedno sa županijom u cilju razvijanja kulturnih spoznaja i kreativnih vještina.²⁸

„Gospićko glazbeno ljeto“ je glazbena manifestacija sa izvedbama domaćih i stranih glazbenika koju organizira „Pučko otvoreno učilište“ te se održava tijekom lipnja i srpnja.²⁹

Na području Senja, Karlobaga i Novalje razne su kulturno-umjetničke i glazbene manifestacije tijekom cijele godine. U Senju je bitno istaknuti „Mesopust - Sveti Juraj“, „Uskršnji doručak“, „Petrovu“, „Senjske koncertne večeri“, Međunarodni festival folklor i plesa „Adriatic dance and music festival“, „Uskočke dane“, „Bunjevačku noć“ i „Međunarodni ljetni senjski karneval“. „Karlobaško ljeto“ prepuno je glazbenih manifestacija i nastupa KUD-ova, tamburaša i koncerata. Što se tiče Novalje, najznačajniji je „Karneval“, „Uskršnji doručak“, „Festival pisme nakanat“ te „Izložba paške ovce i paškog sira“.³⁰

²⁸ Lika Club. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://likaclub.eu/likovna-udruga-lika-poziva-na-cetvrto-malo-licko-likovno-anale/>

²⁹ Visit Lika. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://visit-lika.com/page/festivali-i-manifestacije>

³⁰ Grad Senj. Pribavljeno 20.10.2024., sa <https://www.senj.hr/kalendar-dogadanja/>

10. Učenje folkloru u predškolskoj dobi

Folklorni odgoj djece povezuje djecu s posebnostima, zanimljivostima i tradicijom njihovog vlastitog, ali i ostalih krajeva. Samim time, osigurava se nastavak prenošenja tradicijskih običaja i kulture te folklorne narodne baštine. S kretanjem folkloru, odnosno plesa u predškolskoj dobi, važno je kod djece razviti osjećaj za ritam tako da se obično u vrtiću prvo krene s učenjem brojalica te se postupno napreduje na igre s pjevanjem i neke jednostavnije plesne figure (Mikulić i sur., 2007). Kod učenja i odabira plesova za djecu, treba paziti da su oni prilagođeni njihovim razvojnim sposobnostima kako bi ih djeca što lakše svladala, a samim time i zadržala interes za nastavak učenja folklorne glazbe. Odgajatelj plesnim vježbama može procijeniti fizičku spremnost i plesnu sposobnost djece kako bi ih što lakše uveo i naučio određene plesne korake. Kako bi to mogao, važno je dobro poznavati narodni ples jer neki koraci mogu izgledati jednostavno, no u praksi to često bude malo teže. Djecu iz manjih sredina najbolje je krenuti učiti tradicionalnim plesovima njihovog kraja kako bi se nastavilo njegovanje vlastite tradicije. Kako bi djecu uopće krenuli učiti osnovama tradicijske glazbe i plesa, važno je dobro poznavati materiju, odnosno strukturu i osobine narodnog plesa. Kada smo sigurni da znamo na koji način se izvodi određeni tradicionalni ples, tek tada možemo krenuti s učenjem plesa djece. Djecu je potrebno pripremiti za usvajanje određenih plesnih elemenata pa tako i prilagoditi elemente njihovim razvojnim sposobnostima. Kroz postupno vježbanje i ponavljanje određenih pokreta i poticanje individualnosti djece uz dobar odabir poticajnih materijala koji će privući i zaokupiti njihovu pažnju i kreativnost, doći će do uspješnog usvajanja željenog sadržaja. Kvalitetne pjesmice, igre i materijali, uz opuštenu atmosferu, čine ključ uspjeha u prenošenju i usvajanju tradicionalnog plesnog sadržaja za djecu. Na ovaj način, odgajatelj može integrirati ples sa ostalim područjima odgoja i obrazovanja. Učenjem tradicijskog plesa djeca imaju mogućnost izražavanja vlastitih misli i emocija te vještine koordinacije, socijalne vještine, motoričkih sposobnosti, vještine suradnje s okruženjem itd. Uz stvaranje kvalitetnog okruženja i dobru pripremu odgajatelja, a i djece, osigurani su vrijedni temelji za odgajanje i educiranje djece (Knežević, 2005). Na području Ličko-senjske županije je trenutačno šest KUD-ova koji imaju dječju folklornu skupinu sa oko 120 malih folklorša. Najpoznatija dječja folklorna skupina su „Čerišnjice“ koje su osnovane 2017. godine pri „Gackom pučkom otvorenom učilištu“. Mladi članovi nastoje promovirati i promicati ličku kulturnu nematerijalnu baštinu te su nastupali na raznim manifestacijama diljem Like, Hrvatske i inozemstva. Dječje folklorne skupine

nastupale su na raznim manifestacijama Ličko-senjske županije poput „Susret dječjih folklornih društava“ u Gospiću, na „Smotri dječjeg folklor“ u Otočcu i na „Smotri dječjeg folklornog stvaralaštva“ u Gospiću gdje je cilj prikazati tradicionalne dječje pjesme i plesove (Cvitković Kalanjoš, 2021).

11. Zaključak

Folklorna tradicija Republike Hrvatske seže u daleku prošlost i ima bogatu povijest. Nematerijalna kulturna baština neke zajednice odražava njezina znanja, običaje i povijest koji se prenose generacijama. Područje Ličko-senjske županije ima raznoliku i raskošnu tradicijsku povijest. Narodni plesovi, glazba, tradicionalna odjeća i povijesni običaji odražavaju njihov način života, od prošlosti pa sve do danas te označavaju kulturološki identitet toga kraja. Lokalno stanovništvo, unatoč rijetkoj naseljenosti i velikoj stopi iseljenosti, i dalje njeguje i slavi vlastitu tradiciju i običaje kroz razne manifestacije, događanja i nastupanja KUD-ova ličko-senjskog područja diljem Hrvatske, a i šire. Aktivnim promoviranjem tradicije i narodnih običaja i prenošenjem znanja na mlađe generacije, osiguravamo da običaji ne padnu u zaborav. Pisanjem ovog završnog rada htjela sam prikazati bogatstvo kulture ličkog-senjskog područja te se i sama upoznati sa običajima i tradicijom toga kraja. Isto tako, htjela sam istaknuti i važnost folkloru u predškolskoj dobi te njegovu nužnost. Prenošnjem kulturnog nasljeđa na djecu, osvještujemo ih o različitosti kultura i prihvaćanjem vlastite. Na taj način, osiguravamo i doprinosimo tome da se običaji ne zaborave i s vremenom ne padnu u zaborav. Kao član folklornog društva, uvijek mi je bila zanimljiva tema folklornih običaja, a pogotovo istraživati neke druge i učiti o njihovoj povijesti i tradiciji te isto tako osjećam odgovornost da se tradicija moga kraja očuva i prenese na mlađe generacije.

12. Literatura

1. Cvitković Kalanjoš I. (2021). Dječji folklor u Ličko-senjskoj županiji // Učitelj - između tradicije i suvremenosti/ The Teacher: Between Tradition and Modernity. Gospić: Sveučilište u Zadru, 2021. str. 415-433. Pribavljeno 22.10.2024., sa file:///C:/Users/emabl/Desktop/1128905.72-Chapter_Manuscript-1326-1-10-20210514.pdf
2. Čapo Žmegač J., Muraj A., Vitez Z., Grbić J., Belaj V. (1998). Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka. Zagreb: Matica hrvatska.
djeteta. U: Findak, V. (ur.) Zbornik radova na temu Antropološke, metodičke,
3. Gušić, M (1955). Tumač izložene građe. Zagreb: Etnografski muzej.
4. Ivančan, I. (1971). LIČKI NARODNI PLESOVI. Narodna umjetnost, 8 (1), 45-193. Pribavljeno 18.10.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/62263>
5. Ivanković I., Šimunić V. (2001). Hrvatske narodne nošnje/Croatian National Costumes. Zagreb: Multigraf d.o.o.
6. Japunčić, M. (2000). Lovinački kraj: Vrijeme i ljudi, Zagreb
7. Karabuva, Ž. (2017). Leksička građa u ojkalicama. Godišnjak Titius, 10 (10), 241-264. Pribavljeno 15.10.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/362349>
8. Knežević, G. (2005). Srebrna kola, zlaten kotač: hrvatski narodni plesovi za djecu i metodološke i stručne pretpostavke rada u područjima edukacije, sporta, sportske
9. Mikulić, M., Prskalo, I. i Runjić, K. (2007). Hrvatska plesna tradicija i predškolska dob mladež i uvod u kinetografiju. Zagreb: Ethno
10. Pavičić, S. (2010). Seobe i naselja u Lici, Državni arhiv u Gospiću, Gospić
11. Pavlica, Dobrivoje (2010). Ličke narodne pjesme, kola, plesovi i lički narodni muzički instrument
12. Pejnović, D. (1991). Opće kretanje stanovništva kao odraz i pokazatelj. Pribavljeno 10.10.2024., sa <https://hrcak.srce.hr/file/141891>
13. Radauš Ribarić J. (1975). Narodne nošnje Hrvatske. Zagreb: Spektar socijalnogeografske diferencijacije Like, Acta Geographica Croatica, 26.(1)
rekreacije i kineziterapije, Poreč: Hrvatski kineziološki savez

13. Prilozi

1. Slika 1: Memorijalni centar Nikole Tesle u Smiljanu URL:
<https://cerovacke-spilje.hr/excursions/more/132/nikola-tesla-memorial-center>
2. Slika 2: Hajdučki i Rožanski kukovi, NP Sjeverni Velebit URL:
<https://gorja.net/putopisi/26/hajducki-i-rozanski-kukovi/>
3. Slika 3: Položaj Ličko-senjske županije URL:
<https://licko-senjska.hr/o-zupaniji/info/opci-podatci>
4. Slika 4: Svatovi Ike Prpića i Petra Miletića 1934. godine u Lovincu, iz knjige: Japunčić, M. (2000). Lovinački kraj: Vrijeme i ljudi, Zagreb
5. Slika 5: „Dangubica“ (samica) URL:
<https://www.tambure-katulic.com/>
6. Slika 6: „Ličke coklje“ URL:
<https://slobodnalika.com/licke-coklje-od-vune-licke-pramenke-i-za-nase-najmlade/>
7. Slika 7: „Lička kapa“ URL:
<https://siscia.hr/licka-kapa/>
8. Slika 8: „Ličke pastirske igre“ URL:
<https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/tradicijske-i-pastirske-igre-u-lici-upisane-u-registar-kulturnih-dobara/23583>
9. Slika 9: Keramička figurica obložena vunom – „Moja sretna ovčica“ URL:
<https://www.lika-destination.hr/lika-quality/proizvod/udruga-prospero>
10. Slika 10: Tomo Jagodić (Tule) i bivša predsjednica Vlade RH Jadranka Kosor na uručanju Povelje o zaštiti kulturne baštine URL:
<https://www.vecernji.hr/vijesti/ojkaci-oj-boze-cuvaj-nasu-jadranku-oj-boze-cuvaj-i-hdz-255097>
11. Slika 11: Lička tamburica „danguba“ URL:
<https://glaslike.hr/?ispis=detalji&novost=9401&kat=75>
12. Slika 12: „Ličke gajde“ URL:
<https://gajde.com/56-2/glazbala-s-mjesinama/>
13. Slika 13: „Ličke dvojnice“ URL: https://www.kupindo.com/Duvacki-instrumenti/17084817_Dvojnice/PredmetArhiviran

14. Slika 14: „Ličke dvostrune gusle“ URL:
<https://www.zapadnisrbi.com/zapadni-srbi/republika-srpska-krajina/lika/25-lika?start=1>
15. Slika 15: Ličko kolo u Lovincu 1970. godine, iz članka: Ivančan, I. (1971). LIČKI NARODNI PLESOVI. Narodna umjetnost, 8 (1), 45-193.
16. Slika 16: Komande ličkog kola, iz članka: Ivančan, I. (1971). LIČKI NARODNI PLESOVI. Narodna umjetnost, 8 (1), 45-193.
17. Slika 17: Jedan od napjeva ličkog kola, iz članka: Ivančan, I. (1971). LIČKI NARODNI PLESOVI. Narodna umjetnost, 8 (1), 45-193.
18. Slika 18: Kolo pred crkvom u Ličkom Novom, iz članka: Ivančan, I. (1971). LIČKI NARODNI PLESOVI. Narodna umjetnost, 8 (1), 45-193.
19. Slika 19: Mladić i djevojka u ličkoj narodnoj nošnji URL:
<https://repositorij.dief.eu/a/?pr=i&id=84778>
20. Slika 20: Muška lička narodna nošnja URL:
<https://forum.nasa-lika.com/index.php?topic=82.0>